

יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה | כיתות א'-ג'

על פרחים, זיכרון והשאיפה לשוב הביתה בשלום

"יש פרחים שעד אינסוף עם המנגינה"

מבוא

יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה הוא הראשון ממועדי אייר, והשני בימים הלאומיים. רבים מתייחסים אל יום הזיכרון כסמל לאומי בדומה לדגל או להמנון. ההחלטה להקדיש יום כדי לזכור כציבור את כלל הנופלים במאבק על החיים בארץ היא החלטה ערכית ותרבותית. לצד ההקפדה היתרה לתת לכל נופל שם, מועד ופנים, הוחלט שהחברה כולה תתכנס סביב מי ששילמו את המחיר היקר מכל. הזיכרון הישראלי הוא שילוב שאינו ניתן להפרדה של האישי והלאומי. החיבור האישי והלאומי הוא עוד אחד מהנדבכים שקושרים את החברה הישראלית על כל פלגיה אלה לאלה.

לכיתות הצעירות נבקש לספר את סיפורו של יום הזיכרון באופן שבו יוכלו להיות שותפים לחוויה הקהילתית, ויחוו יחד עם כולם את העצב והמועקה, מבלי להיחשף לקושי ולפחד מעבר ליכולתם להכיל.

השיעור בנוי על שני צירי תוכן: הראשון עוסק ב'דם המכבים' והקשר בין פרחים וצמיחה לבין הנצחה, והשני הוא נקודת מבט של ילדים על המלחמה, והשאיפה לשקט ולביטחון.

מטרות

- 1 היכרות עם יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה ומשמעותו הציבורית כיום אבל לאומי
- 2 היכרות עם סמלים ואמצעי זיכרון והנצחה וחשיבותם בתרבות הישראלית
- 3 חילוץ מידע מתוך סיפורים, שירים וטקסטים חזותיים
- 4 מהלכה למעשה - הנעה לפעילות קהילתית בעקבות הלימוד

ציוד דרוש

- ← כלי כתיבה וצבעים
- ← דפי מקורות (**נספחים א'-ד'**) ומצגת התמונות (תומכת את **נספח ד'**)
- ← אמצעים ליצירת מדבקות
- ← אמצעים להקרנה והשמעה (מומלץ)

המערך נבנה מתוך מחשבה על ציון יום הזיכרון באופן כולל ומשמעותי בבית הספר.

אפשרות ראשונה

בניית **טקס** על בסיס המקורות שמופיעים ביחידות הלימוד. היכרות מוקדמת ומעמיקה עם המקורות (כולל השירים) תורמת ליצירת מעורבות והבנה של התלמידים במהלך הטקס.

אפשרות שניה

יצירת **תחנות לימוד** סביב ארבע היחידות המוצעות (כולן או חלקן) לאורך היום כולו. כך, יום הזיכרון יצוין כיום לימוד ייחודי מבוסס שיח, מחשבה והקשבה עם הכוונה להתבוננות אל הקהילה ובמיוחד אל המשפחות השכולות מתוך בית הספר ובסביבתו.

המערך מבוסס על ארבע יחידות לימוד

שירי יום הזיכרון

שירי זיכרון הם סוגה מפותחת ועשירה בתרבות הישראלית. החל משירי מלחמות, דרך תיאור חוויות הקרב ויחסי הרעות בין הלוחמים, ועד לשירים האישיים ביותר שמספרים את סיפורם של לוחמים או לוחמות שנפלו במערכות ישראל. בכל שיעור יופיעו לפחות שני שירים מולחנים על מנת לחשוף את התלמידים למגוון השירים והרעיונות. שילבנו את הוויזואליקה והחדש, המוכר והאזוטרי. לא הכנסנו שירי שכול פרטיים מתוך מגמה להדגיש את הצד הקולקטיבי והמשותף של השיח ביום זה.

מקורות ללימוד

סיפור, הרהור, שירה, ומקורות נוספים שמאירים את הנושא המרכזי מהיבטים שונים, ומאפשרים שהות לעיבוד הרגשות והבאתם לידי ביטוי מילולי. בין המקורות יופיעו דברים שנאמרו על ידי לוחמים וכן דברים של בני ובנות משפחות שכולות.

אתרי הנצחה וזיכרון

באמצעות תמונות של אנדרטאות ואתרי זיכרון מכל רחבי הארץ, נחدد את סוגיית הזיכרון ומקומו במרחב הישראלי. ההיכרות והדיון בתמונות כטקסט חזותי, נועדו לפתח ולהעשיר את הדיון בנושא המרכזי של השיעור.

מהלכה למעשה - מיזמי הנצחה בקהילה

כל כיתה תלמד על אופני הנצחה שיש בהם מימד קהילתי. מטרת החשיפה היא להכיר את דרכי הנצחה בתרבות הישראלית, ובעיקר לעודד ולכוון לפעולת הנצחה שהתלמידים יכולים ליזום או לקחת בה חלק מתוך קשר ישיר עם הקהילה הקרובה לבית הספר.

א. תרגיל פתיחה

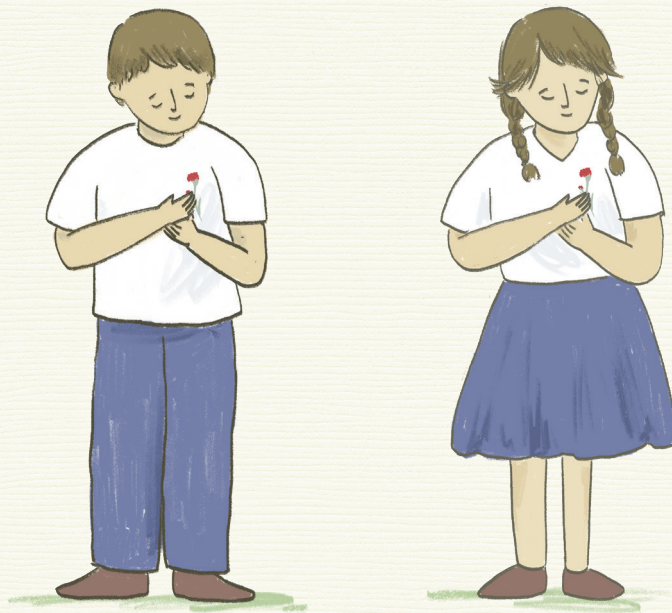
נכתוב על הלוח את התאריך והשם המלא של היום:

ד' אייר, יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה.

נוודא שכל המילים ברורות מבחינת משמעותן (זו הזדמנות לוודא שכל התלמידים יודעים מהם ראשי התיבות צה"ל, ומה פירוש המושגים 'חללים' ו'פעולות-איבה').

❓ נשאל במליאה: איך אפשר לדעת שהיום יום הזיכרון? אילו רמזים מהסביבה מראים שהיום הוא יום מיוחד? נתייחס לחולצות הלבנות, למוסיקה ולדיבורים באמצעי התקשורת, לדגלים בחצי התורן. אולי חלק מהילדים יזכירו את מדבקות 'דם המכבים' – נבקש לזכור את ההערה ונבטיח לחזור אליה.

❓ נשאל: את מה זוכרים ביום הזה? למה לדעתכם קבעו יום מיוחד לזיכרון שכולם שותפים בו? נדבר על כך שעבור המשפחות השכולות כל יום הוא יום זיכרון, אבל אנחנו כחברה מזכירים ביחד את כל הנופלים, וכך אנו מביעים את ההשתתפות שלנו בצער המשפחות ואת ההערכה שלנו לנופלות/ים.

ג. ארבע יחידות הלימוד

מקורות ללימוד

1 נפתח בחלוקת מדבקות 'דם המכבים' ליום הזיכרון, ונשאל את התלמידים:
 2 מה ידוע לכם על הפרח ועל המדבקה? כיצד הם קשורים ליום הזיכרון?
 נוודא שהקישור בין המכבים לחנוכה מוכר לכולן/ם, ונשאל מדוע פרח שקרוי על שם המכבים נבחר לסמל את יום הזיכרון? (אם אין מדבקות אפשר לחלק או להקרין את התמונה שבנספח א')

2 נחלק את דפי המקורות ונקרא יחד את האגדה שבנספח ב'. תוך כדי הקריאה ניעזר בשאלות הבאות:

אפשר לעצור אחרי דברי האישה הזקנה ולשאול:

2 מה לדעתכם יקרה לאתר הקרבות בעוד כמה חודשים?

מומלץ לעצור לאחר אזכור האביב ולשאול:

2 מה אתם חושבים שיתגלה לעיני החיילים במקום?

שאלות לדיון

3 מתחת לאגדה (סעיף א' נספח ב') מופיעות שאלות הבנה ושאלות שמתאימות לדיון ולשיתוף. לתלמידים בוגרים יותר אפשר לתת זמן לעבודה אישית, ומתלמידים צעירים נבקש רק לצייר בעקבות הסיפור.

4 אחרי קריאת הסיפור נקרין או נחלק את תמונת הבול (בעמוד השני של נספח ב') ונקיים דיון בקבוצות על הדומה והשונה בין הכלנית לדם המכבים (אם הצילום לא צבעוני – הפנו את תשומת לבם לכך שהפרח אדום), בעזרת השאלות שבחלק התחתון של אותו עמוד.

« דגשים למורה

- ← נבחר שהאגדה נועדה להסביר למה מכונה הפרח 'דם המכבים' ומה מיוחד בו.
- ← נדגיש את רצון הלוחמים לזכור את שאירע, ואת חבריהם לקרב שנפלו לצידם. במהלך הקראת הסיפור אפשר להתעכב על ערכים כמו נחישות, דבקות במשימה וגם רעות ועזרה לזולת.
- ← בדיון עם התלמידים אפשר להדגיש את המאפיין של פריחה באשכולות שמסמלת התחברות ורעות. אפשר גם להתייחס לכך שתחילת הצמיחה של הפרח כל שנה מחדש היא בחורף (בתקופת חנוכה) והפריחה היא באביב (סמוך ליום הזיכרון).
- ← חשוב לאסוף את דברי התלמידות/ים ולהדגיש שהצבע האדום אינו מסמל רק דם ועצב, אלא גם שמחה וחיות, שכן הדם הוא נוזל חיוני לחיים. יש כאן התייחסות אל המוות אבל גם רצון להמשיך לחיות. אפשר לשאול אילו פרחים נוספים יכולים להתאים ליום הזיכרון ולשים לב שיש התייחסות לא רק לצבע אלא גם לצורה, לתנאי הצמיחה ועוד. כדאי לכתוב על הלוח את הרעיונות השונים לטובת פעילות עיצוב מדבקות ה'זכור' שתהיה ביחידת שירי יום הזיכרון.

שירי יום הזיכרון

מהלך הלימוד המוצע:

נחלק את התלמידות/ים לקבוצות או לזוגות. כל חברותא תקבל שיר אחר ללימוד (נספח ג'). נבקש שיענו על השאלות שלצידו.

נשמיע את השירים הנבחרים ברקע העבודה והדיון של התלמידים.

התמונות שבאלבום

בתי את בוכה או צוחקת

אל הנירים האפורים

לאחר הלימוד בקבוצות נתכנס במליאה ונשאל:

- שאלות לדיון
- שימו לב שהשירים מזכירים הרבה פעמים דברים שקשורים לטבע. למה לדעתכם בשירים על מלחמות מזכירים גם עצים וציפורים?
 - בשירים אפשר לשמוע ילדים, הורים ולוחמים. על מי אתם חושבים כשמדברים על מלחמה? איזה שיר או משפט מאחד השירים מרגש אתכם במיוחד?

נשמיע שוב את השירים ונתייחס גם אל המנגינה. נשאל:

- שאלות לדיון
- האם המנגינה שמחה או עצובה?
 - האם בשיר "אל הנירים האפורים" הזמר נשמע אחרת כשהוא מצטט את מיכל?
 - האם "ביתי את בוכה או צוחקת" הוא שיר על מלחמה או על שלום?
 - מה יש במנגינה של "התמונות שבאלבום" שמדגיש את דאגת ההורים?

« דגשים למורה

- ← מומלץ לבחור שירים לביצוע בטקס מתוך השירים שבנספח ג', על מנת לאפשר הבנה ומעורבות עמוקה יותר של התלמידות/ים בזמן הטקס.
- ← השירים מדגישים את נקודת המבט הילדית על המתרחש. רוב השירים לא הובאו במלואם כדי לא להעמיס. אפשר לבחור רק שיר אחד או שניים, או לחלק את הכיתה לקבוצות, וכל קבוצה תתמקד בשיר אחר.
- ← המידע הנוסף על השירים נועד לסייע בהבנה שלהם. אפשר להחליט אם לתת את הרקע בעל פה או להוסיף אותו בכתב עם השיר, לצורך התמודדות בעבודה עצמית.

לאחר לימוד השירים נבקש מהתלמידים לעצב מדבקות. כדאי להזכיר את המדבקות שנהוג לחלק בבתי הספר, ואת הדיון שהתקיים בכיתה על הפרחים, ולאפשר להם לעצב כראות עיניהם. אפשר לבקש מכל תלמיד להכין 3 או 4 מדבקות (זהות או שונות) ולחלק את המדבקות בבית הספר (או להדביק אותן כקולאז' מסביב או לצד קיר ההנצחה הבית ספרי).

משימה

אתרי הנצחה וזיכרון

בהמשך ללימוד על פרח דם המכבים, נציג בפני התלמידים שש תמונות של גני זיכרון (נספח ד' או בעזרת המצגת המצורפת). הרעיון המרכזי הוא להסביר שהנצחה נועדה לעגן את זיכרון המתים בתוך זרם החיים, ושהבחירה בגן ירוק ופורח קשורה גם לנחמה שמוצאים מהמשך הצמיחה והלבלוב, ומהדיעה שרבים זוכים ליהנות מיופי ומשלווה בזכות ההקרבה של המעטים שנפלו.

הקרינו את התמונות (נספח ד' או בעזרת המצגת המצורפת) ודונו בהן כמכלול במליאה, או חלקו לכל קבוצה שתי תמונות שונות, כדי שידונו בהן בינם לבין עצמם.

« דגש למורה

← הרעיון של טיול, פיקניק או גן שעשועים כדרך להנצחה וזיכרון יכול להיות מבלבל. הנטייה היא לקשור את הזיכרון עם עצב ואבלות. רצוי להזכיר שוב ושוב שהמטרה היא החיים, ושבאמצעות הגן אנחנו זוכרים לא רק את החיים שהחילים מסרו אלא גם את חיהם לפני שהיו חיילים ולפני שנפלו.

שאלות לדיון במליאה בעקבות הצפייה בתמונות אתרי הנצחה:

- 1 שימו לב לצמחים השונים, למתקנים ולשבילים. איזו הרגשה מעוררים הגנים?
- 2 למה לדעתכם בוחרים להקים גן לזכר הנופלים?
- 3 שימו לב לשמות השונים שלהם. אילו מילים חוזרות? מה נועדו הגנים להנציח ולהדגיש?
- 4 בגן התקומה בגבעתיים מופיעה הכתובת: "זכרוני אחים ורעים כי נפלנו למען החיים". האם לדעתכם טיול, פיקניק או משחק בגן הזיכרון הם דרכים טובות לזכור את הנופלים?

שאלות לדיון

מהלכה למעשה - מיזמי הנצחה בקהילה

נסביר שהפעילות תעסוק בהנצחה ובזיכרון במעגל הקהילתי הקרוב. נספר שבתרבויות רבות מביאים פרחים לאתרי זיכרון ואירועי זיכרון.

שאל: למה לדעתכם פרחים מתאימים כדי לזכור את הנופלים?

כדי לקבל השראה לפעילות הכיתתית בהמשך, נספר על יוזמות או ארגונים שעוסקים בזיכרון והנצחה באמצעות פרחים.

יוזמת 'זר לנופל'

יוזמה של תנועת 'הנוער העובד והלומד'. חניכי ומדריכי התנועה מחלקים זרי פרחים למשפחות השכולות ללא עלות, על מנת שלא יצטרכו להתעסק בקניית זרי פרחים ביום אבלם.

עמותת 'דם המכבים'

עמותת 'דם המכבים' מכינה סיכות זיכרון מפרחי דם המכבים אמיתיים. את כספי הסיכות משקיעים בהנצחה ובסיוע למשפחות השכולות.

« דגשים למורה

- ← יום הזיכרון מעניק לנו הזדמנות לשים לב למשפחות השכולות שנמצאות בקרבת מקום, ללוח הזיכרון הבית ספרי (אם יש כזה) או למרחב זיכרון מקומי שלא תמיד מוכר ככזה.
- ← שתי היוזמות עוסקות בפרחים כאמצעי זיכרון. אפשר לחשוף את התלמידים רק לאחת מהן או להזמין אותם להשתתף ביוזמה אחרת שתיתן להם תחושה שהם שותפים משמעותיים באירועי יום הזיכרון.

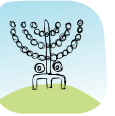
יוזמת הנצחה בשילוב התלמידות/ים בבית הספר:

- ← חלקו בבית הספר את המדבקות שעיצבתם בהשראת מדבקת 'דם המכבים'.
- ← ארגנו חלוקת פרחים לצורך הנחה ליד לוח הזיכרון הבית ספרי (בתי ספר שמעדיפים את מנהג הנחת האבן, יכולים להציע ציור של פרחים על אבנים והנחת אבן זיכרון בפינת ההנצחה).

פרחי 'דם המכבים'
צילום: אסתר ענבר

מדבקת 'יזכור'
באדיבות ויקיפדיה

אגדה על דם המכבים וזכר הנופלים

(עובד על-ידי צוות מכון שיטים בהשראת אגדה עממית)

האגדה מספרת שבכל מקום שבו נפלה טפה מדמם של המכבים, צמח פרח אדם, ולכן הוא קרוי 'דם המכבים'.

מספר ימים לאחר הקרב בין היוונים למכבים, באו המכבים אל השדה שבו נלחמו, הביטו מסביב, ולא ראו דבר.

הכול מסביב היה שקט וירק. לא נשאר רמז למה שקרה מספר ימים קודם לכן.

המפקד של המכבים הסתכל סביבו ודבר על האמץ של הלוחמים, על ההתעקשות שלהם לא לוותר ועל העזרה שלהם זה לזה, אבל ההרגשה שהכול שקט ושלו כל כך, הטרידה את החילים.

איך זה שכל הדם שנשפך כאן פשוט נשכח, כאלו בלעה אותו האדמה? הם שאלו בלבם.

אשה זקנה שעברה לידם עצרה, התבוננה בהם בעיניה הטובות ואמרה להם: "חזרו לכאן בעוד מספר חודשים ותראו שדבר לא נשכח".

לקראת האביב חזרו החילים וראו שהגבעה כלה מכסה בנקודות אדמות. "זה כאלו שפרח פרח בכל מקום שבו נפל אחד מחברינו בקרב", הם לחשו בהתרגשות זה לזה.

אחד מהלוחמים אמר פתאום: "תסתכלו כמה הפרחים קטנים, כמו טפות. אם כל פרח היה פורח בנפרד לא היינו מבחינים בו בכלל, אנחנו רואים אותם רק בגלל שכל הפרחים הקטנים מתלכדים יחד".

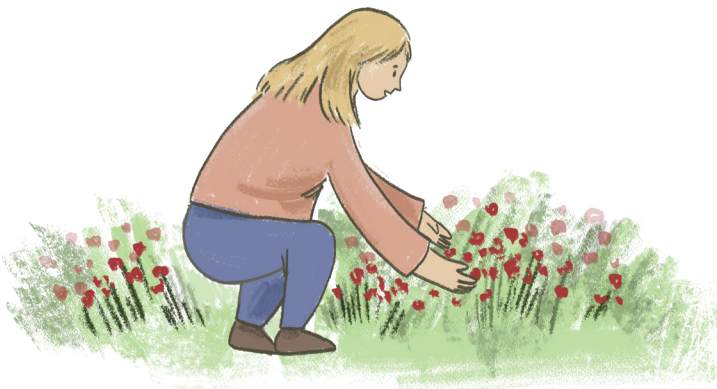
לפתע הופיעה שוב הזקנה הטובה ואמרה: "זהו פרח מיחד במינו. הוא יכול לגדל כמעט בכל תנאי, הוא מחזיק מעמד במשך הרבה זמן, גם בתנאים קשים והוא מתחדש בכל שנה. לכן יש מי שקוראים לו אלמות - כי הוא פורח לנצח".

היום, אנחנו קוראים לפרח המיוחד הזה 'דם המכבים'.

א. שאלות לדין בעקבות האגדה:

- 1. מה בפרח מזכיר את דם המכבים?
- 2. למה שמחו המכבים לראות פרחים גדלים במקום שבו הם נלחמו?
- 3. במה דומים המכבים לחילי צה"ל בימינו?
- 4. מה פרח 'דם המכבים' מלמד או מזכיר לנו על חילי צה"ל שנפלו בקרב?

שאלות לדין

1. לעצוב בול יום העצמאות הרביעי של מדינת ישראל, הפרח שנבחר כסמל היה פלנית.

בול שעיצבה אוטה וליש, 1952
צילום: באדיבות התאחדות בולאי ישראל

במה דומים הפלנית ודם המכבים? ?

למה שניהם מתאימים ליום הזכרון? ?

איזה פרח אתם הייתם בוחרים לציון יום הזכרון? אילו מאפיינים חשובים יהיה לכם למצא בפרח? ?

שאלות לדין

שיטים

השיר הוא שיחה בין מבגר וילדה
בתקופת המלחמה. המבגר מנסה
להסביר לילדה הצעירה מה היא מלחמה.

אל הנירים האפרים

מילים: נתן יונתן, לחן: סשה ארגוב

... אז סחתי לה ספור קטן והיא שקטה בהרהורים
הלא אמרתי זאת מראש, מיכל אוהבת ספורים.

... ספרתי לה על ידידי, על היקר מכל רעי
אשר נשאר בשדה הקרב ולא ישוב לעד אלי.
אז גחנה אלי מיכל ושאלה בקול דממה:
"נכון שזה נורא לא טוב כשיש בארץ מלחמה?" ...

שאלות לדיון

- מה הספור שמספר למיכל?
- למה לספר למיכל ספור עצוב?

השיר נכתב בעקבות מלחמת ששת הימים
וכבוש רמת הגולן, שהתרחשו בשנת 1967.
בשיר מתאר קבוצ גדות ברגע היציאה של
אמא ובת מהמקלט בתם המלחמה. כשהן
יוצאות, מתברר שהמלחמה חוללה הרס
בקבוצ, ושום דבר לא נראה כבעבר.

שאלות לדיון

- 1. אילו תאורים רומזים על המלחמה?
מה מבטא את סוף הלחימה?
- 2. למה הבת גם בוכה וגם צוחקת?
האם גם אמא ואמא צוחקים ובוכים
מאותה סבה?

בתי את בוכה או צוחקת

מילים: יובב כץ, לחן: דוד קריבושי

פגז אחרון התפוצץ ושתיקה,
עטפה הדממה את העמקה.
ילדה בגדות יצאה ממקלט,
ואין בתים עוד במשקה.
אמא, הייה לנו בית ירק
עם אבא ובבה ושסקה.
הבית איננו, ואבא רחוק,
אמי את בוכה או צוחקת.

הביטי למעלה, בתי, אל ההר,
ההר שהיה כמפלצת.
עוד יש תותחים, ילדתי, על ההר,
אף הם מאימים על דמסקה.

הביטי למעלה, בתי, לגולן,
שם יש חילים, אף להבא -
דגלם בצבעים של כחל ולבן,
בוכה וצוחק שם גם אבא.
יהיה לנו בית ירק, ילדתי,
עם אבא ובבה ושסקה.
ולא עוד אימה, ילדתי, ילדתי,
בתי, את בוכה או צוחקת.

שקיעות באדם וזריחות בזהב
פוגשות בירק ובמים.
ובלי תותחים של אויב על ההר
יוריק עוד העמקה כפלים.

התמונות שבאלבום

מילים: זאב נחמה, לחן: זאב נחמה ותמיר קליסקי

התמונות שבאלבום ילדות שלא נגמרת,
אתה הבן אני האב ואמא שוב דואגת,
אתמול קבלנו עוד מכתב אצלך הכל בסדר,
לא ספרת על הקרב רק על כל היתר.

וכשתצא לעוד שבת, נחכה בפתח,
אמא לכבודך בשלה, נשקה אותך כמו פרח,
גם נגהץ לך מדים אני זוכר מה שהבטחת,
ישמר עליך אלהים רק חזר הביתה.

שאלות לדיון

- 1 אילו רגשות מבטא האבא כלפי בנו החיל?
- 2 למה החיל לא ספר על הקרב במכתב?
- 3 מה הכוונה בבטוי "נשקה אותך כמו פרח"?

גן הגבורים בנתניה

באדיבות אתר יזכור

גן הנופלים במשגב

באדיבות המועצה האזורית משגב

גן התקומה בגבעתיים

צילום: מיכל לוטן

גן הנופלים בפתח תקוה

צילום: ד"ר אבישי טייכר, אתר פיקיויקי

אי השלום אַרם נַהַרִים

צילום: אלה פאוסט

חַרְשֵׁת הַנוֹפְלִים בְּחַרְשֵׁת חַיִּים

באדיבות אתר יזכור

שאלות בעקבות תמונות אתרי הזכרון וההנצחה:

- 1. שימו לב לצמחים השונים, למתקנים ולשבילים. איזו הרגשה מעוררים הגנים?
- 2. למה לדעתכם בוחרים להקים גן לזכר הנופלים?
- 3. שימו לב לשמות השונים שלהם. אילו מלים חוזרות? מה נועדו הגנים להנציח ולהדגיש?
- 4. בגן התקומה בגבעתיים מופיעה הכתבת: "זכרוננו אחים ורעים כי נפלנו למען החיים". האם לדעתכם טיול, פיקניק או משחק בגן הזכרון הם דרכים טובות לזכר את הנופלים?

שאלות לדיון

